

Н. І. Коваленко,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО СУТНОСТІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

Досліджено сутність та значення фінансових ресурсів держави, розкрито існуючі підходи до їх сутності з точки зору історичної ретроспективи, обґрунтовано необхідність існування фінансових ресурсів у суспільстві, визначено основні класифікаційні ознаки, які відображають різні погляди на значення фінансових ресурсів та виділення окремих їх елементів, запропоновано комплексне визначення терміну "фінансові ресурси держави".

The article deals with the question of the essence and importance of the financial resources of the state were examined in this article. Existing approaches to its essence in terms of historical retrospectives was analyzed. The necessity of the existence of financial resources in the community was approved. The basic classification features, which reflect different views on the importance of financial resources and the allocation of their individual elements was explored. A comprehensive definition of "financial resources of the state" was proposed.

Ключові слова: держава, фінансові ресурси, класифікаційні ознаки фінансових ресурсів.

ВСТУП

У процесі еволюції людського суспільства стала очевидною необхідність існування особливого інституту, який би представляв, захищав і забезпечував достатній рівень життя своїх громадян. Таким інститутом стала держава, основним призначенням якої є задоволення різноманітних та всезростаючих потреб суспільства.

Тривалий час фінанси розвивались як засіб мобілізації фінансових ресурсів для забезпечення оборони країни і задоволення потреб правлячих кіл. З подальшим розвитком товарного виробництва і товарно-грошових відносин, з ускладненням організації самого суспільства виникають нові форми відносин між державою та іншими суб'єктами економіки щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів. Незаперечним залишається той факт, що у всі часи держава володіла певним обсягом фінансових ресурсів, які використовувались для задоволення тих потреб, які не можна задовольнити через ринковий механізм, а також окремо кожним членом суспільства у зв'язку з об'єктивними причинами [11].

Серед усіх існуючих джерел інформації стосовно фінансових ресурсів слід абстрагуватись від того, що стосується тільки тих ресурсів, які акумулюються та використовуються на рівні підприємства. Поняття фінансових ресурсів держави охоплює значно більше аспектів.

Дослідження сутності, призначення, класифікаційних ознак фінансових ресурсів держави містяться у працях таких зарубіжних вчених: Ксенофонт Афінський, Ж. Боден, Жак Неккер, С.Ю. Витте [6]. Також дані питання висвітлено і у працях вітчизняних науковців: О.Д. Василик [4], В.М. Федосова [15], О.П. Орлюка [11], Л.О. Романенко [12] та багатьох інших.

Дослідження цих економістів містять різноманітні підходи до визначення сутності терміну "фінансові ресурси" та розгляд їх еволюції у працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Також різними є і розглянуті погляди щодо класифікаційних ознак фінансових ресурсів держави.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даного дослідження є узагальнення існуючих підходів до визначення поняття "фінансові ресурси" та розгляд їх еволюції у працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Також різними є і розглянуті погляди щодо класифікаційних ознак фінансових ресурсів держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження були використані такі методи наукових досліджень: порівняння (встановлення подібності або відмінностей); аналіз (виділення окремих частин досліджуваного об'єкта); синтез (навпаки, поєднання окремих частин в єдине ціле); узагальнення (фіксація загальних ознак та властивостей об'єкта та перехід від одиничного до особливого та загального). Застосовано також системний підхід, який полягає в комплексному дослідженні об'єктів, дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для глибшого розуміння змісту поняття "фінансові ресурси" слід звернутись до його етимології. Термін "ресурси" походить від латинського "resurgo" — "виступати знову", "розпрямлятися", "підніматися". У перекладі з французької мови термін "resource" означає "допоміжний засіб — щось таке, що може бути використане з певного джерела (запаси, засоби, матеріали тощо)

Таблиця 1. Основні підходи до визначення сутності "фінансових ресурсів держави"

Вчені	Відмітні риси
В.В. Глушенко, Т.В. Гуйда, О.Р. Романенко, В.І. Терьохін, В.М. Федосов	виокремлення суб'єктів, які володіють та розпоряджаються фінансовими ресурсами
В.В. Глушенко, О.Д. Данілов, Д.М. Серебрянський, О.Д. Василик, В.І. Терьохін	зазначення джерела утворення фінансових ресурсів
В.В. Глушенко, О.Д. Данілов, Д.М. Серебрянський, О.Д. Василик, А. Бірман, Г. Шахова, Г.В. Базарова, Т.В. Гуйда, В.І. Терьохін	уточнення цілей, на які спрямовуються фінансові ресурси

Джерела: [2; 3; 4; 7; 8; 12; 13; 15; 16; 17].

на певну мету" [18]. Тлумачний словник української мови трактує "ресурси" як засіб, можливість, якими можна скористатись у разі потреби; грошові цінності, джерело фінансових доходів [5]. Поняття "фінанси" походить від латинського слова "finantia" — платіж і від французького "finances" — грошові кошти. Слід відзначити, що категорія "фінанси" з'явилась одночасно із появою самого інституту держави. Англійська термінологія передбачає наявність трьох аналогів терміну "фінансові ресурси": financial resources, funding source та source of financial funding. Хоча останні два словосполучення більше стосуються джерел фінансування, хоча іноді допускається трактування їх у значенні фінансових ресурсів.

Історична думка щодо визначення, сутності та складових фінансових ресурсів держави змінювалась неодноразово. Сама фінансова наука почала розвиватися ще дуже давно. У своїй праці "Прибутки Атики" (Рогої) Ксенофонт Афінський (до 430 — бл. 355 до н. е.) розглядав доходи та видатки сучасних йому Афін, не даючи їм агрегованого визначення (це пояснюється, що автор був більше філософом, а не економістом).

Тривалий період часу фінанси та фінансові ресурси ототожнювались. Це можна помітити у роботі "Шість книг про республіку" (1576 р.) французького вченого Ж. Бодена (1529 або 1530—1596 рр.), де він трактує фінанси як сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави та різних суспільних груп [10].

Представники класичної економічної теорії наводять визначення фінансових ресурсів лише з позиції державного явища та ототожнюють їх тільки із сукупністю державного майна [6]. Це пояснюється тим, що у перших формах держави фінансові ресурси країни мали непостійний, хаотичний характер. Доходи держави мали натуральний характер, більша частина потреб задовольнялася за рахунок різного роду повинностей і надходжень від натуральних зборів, а видатки здійснювались тільки тоді, коли виникала відповідна необхідність.

У XVI—XVII ст. відбулося відокремлення державної казни від казни сімей монархів, внаслідок чого виникли поняття "державні фінанси", "державний бюджет", "державний кредит". На цьому етапі фінансові ресурси держави набувають нового значення, вже асоціюючись не тільки з акумулюванням їх на державному рівні.

У 1784 р. Жак Неккер (на той час міністр фінансів Франції) представив королю звіт про фінансовий стан нації. Таким чином вперше було оприлюднено офіційний документ, що містив дані за декілька років про доходи і видатки Франції [15]. Тоді було систематизовано уявлення про фінансові ресурси держави на центральному рівні, що дало поштовх для подальшого розвитку фінансової науки у цьому руслі.

Починаючи з XIX століття, спостерігається бурхливий економічний розвиток. Поглиблюється і саме розуміння фінансів, відбувається переосмислення сутності деяких фінансових категорій, у тому числі і терміну "фінансові ресурси". Економічне життя постійно вимагає створення грошових фондів для задоволення різноманітних потреб. Розмір цих фондів характеризує діяльність та фінансові можливості країни, господарської структури, окремого громадянина. Із розвитком товарно-грошових відносин та ускладненням організації самого суспільства змінювались і уявлення про сутність та роль фінансових ресурсів держави, їх якісний склад.

Окремо слід розглянути еволюцію поглядів на фінансові ресурси в СРСР. Вперше про фінансові ресурси заговорили у 1930-ті роки, коли виникла ідея розробки балансу фінансових ресурсів. У 1931 р. баланс був розроблений і затверджений Постановою ЦВК і РНК СРСР "Про єдиний фінансовий план". Однак вже наступного року робота була зупинена через неможливість охопити всю державу в умовах становлення цен-

трально-керованої системи управління народним господарством. Натомість, розроблявся баланс державних фінансових ресурсів, який не охоплював територіальних балансів. І тільки з 1981 р. були повноцінно відновлені роботи зі складання фінансових балансів у союзних республіках, що дало змогу охопити всі фінансові ресурси, які циркулювали в країні [4].

Сучасності притаманне різноманіття підходів до трактування сутності фінансових ресурсів держави, зважаючи на ті завдання, виконання яких є пріоритетними для суспільства, зокрема:

- економічне зростання — забезпечення умов для виробництва більшої кількості і вищої якості товарів і послуг;

- повна зайнятість — забезпечення роботою всіх, хто бажає і може працювати;

- економічна свобода — право працівників, споживачів і підприємців вільно реалізувати своє право вибору ресурсів, видів діяльності тощо;

- соціальна справедливість — розподіл доходу у суспільстві таким чином, щоб підтримати прийнятне співвідношення між доходами найбідніших і заможних верств населення [1].

Історичний досвід свідчить, що держава володіє значним потенціалом впливу на соціально-економічні процеси. При чому, її діяльність багато в чому залежить від того, чи володіє вона достатнім обсягом фінансових ресурсів.

"Фінансові ресурси держави" сьогодні є однією із найбільш уживаних економічних категорій у понятійному апараті економічної науки, що стосується державного сектору. Однак єдиної точки зору щодо її змісту та сутності досі не існує. Розбіжності обумовлені дискусійними підходами до тлумачення цієї категорії: від суто логічних до науково-практичних. Можна виділити деякі спільні риси у підходах різних вчених і таким чином систематизувати сучасні уявлення про фінансові ресурси держави (табл. 1).

Також існують визначення, які не увійшли до поданих вище категорій, однак вони, безперечно, мають цінність для дослідження. Наприклад, у праці М.І. Туган-Барановського "Соціальна теорія розподілу" (1910 р.) запропонована соціально-економічна теорія розподілу фінансових ресурсів. Незважаючи на прогресивність такого підходу, він розкрив лише сутність формування первинних доходів, що акцентує увагу не на дослідженні фінансових ресурсів як таких, а виключно на джерелах їх формування [14].

Слід відмітити визначення В.М. Федосова: "державні фінансові ресурси — цілісна система суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів із метою виконання завдань і функцій держави" [15]. Таким чином, акцентується увага не тільки на матеріальному аспекті поняття "фінансові ресурси", а й на іншій їх стороні — відносинах, які виникають у процесі їх формування, розподілу та використання. Це дає змогу більш комплексно поглянути на даний термін.

Для того щоб глибше зрозуміти сутність поняття "фінансові ресурси" та мати змогу запропонувати агреговане визначення, яке б повніше висвітлювало його сутнісний зміст та функціональне призначення, доцільно було б розглянути класифікаційні ознаки даної категорії.

Фінансові ресурси накопичуються на таких рівнях економічної системи:

— на мікрорівні, тобто у межах домашніх господарств. Джерелом їх формування можуть бути як ресурси сфери державних фінансів, так і ресурси підприємств. Тобто вони накопичуються як в результаті створення валового внутрішнього продукту, так і в результаті його перерозподілу. На цьому рівні фінансові ресурси мають вигляд накопичень, депозитів та вкладів у банківську систему;

— на мезорівні, у суб'єктів підприємницької діяльності, і є безпосереднім результатом розподілу новоствореного валового внутрішнього продукту. Фінансові ресурси цього рівня мають вигляд фондів та капіталу підприємств;

— на макрорівні вони є наслідком розподілу, перерозподілу та централізації валового внутрішнього продукту і мають форму бюджетних та позабюджетних фондів фінансових ресурсів [4; 15].

Залежно від того, хто може володіти та розпоряджатися фінансовими ресурсами, їх класифікують на державні, суб'єктів господарювання та ресурси централізованих фондів [4].

За формами мобілізації фінансові ресурси можна розглянути з точки зору того, яким чином різні суб'єкти організують свої фінансові ресурси. Так, держава мобілізує свої ресурси у формі централізованих фондів, а суб'єкти господарювання — у децентралізовані [9].

Важливе значення має також стадія, на якій утворюються фінансові ресурси. На стадії первинного розподілу вони виступають у формі таких елементів: прибутку, відрахування на соціальні потреби, амортизаційні відрахування; на стадії вторинного розподілу — прями і непрями податки, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, приріст довгострокових вкладів населення [4].

Етапу діяльності держави щодо розподілу акумульованих доходів відповідає класифікація фінансових ресурсів за напрямом використання, що віддзеркалює найважливіші функції держави: економічну, соціальну, управлінську, оборонну та зовнішню. Таким чином, можна визначити пріоритетні сфери державної політики та їх співвідношення із функціями держави.

Слід відзначити, що немає і не може бути єдиного підходу до класифікації фінансових ресурсів, оскільки кожна ознака відображає ту чи іншу сторону поняття фінансових ресурсів.

Здійснивши теоретичний аналіз поняття "фінансові ресурси" та дослідивши різні підходи до їх класифікації, можна дійти висновку, що дане поняття є надзвичайно багатограним і його слід розглядати комплексно. Виходячи з цього, можна запропонувати наступне визначення: фінансові ресурси держави — ресурси економічної системи, які знаходяться у розпорядженні держави, господарюючих суб'єктів і населення та утворені в процесі розподілу вартості суспільного продукту для задоволення різноманітних потреб суспільства, з одного боку, та сукупність відносин, які мають місце у зв'язку із виникненням та використанням фінансових ресурсів — з іншого.

ВИСНОВКИ

Еволюційний процес формування людського суспільства свідчить, що жодна людина не може існувати відокремлено від інших людей. Окрім держави, жодна інша організація не може забезпечувати задоволення

всезростаючих потреб суспільства. Володіючи для цього необхідними засобами (фінансовими ресурсами), держава може враховувати багатогранність інтересів членів суспільства у своїй політиці.

Отже, проаналізовані теоретичні підходи щодо сутності категорії "фінансові ресурси" дають змогу побачити всю багатогранність даного поняття. Дослідження історичної ретроспективи віддзеркалює розвиток фінансової науки та державних фінансів. Фінансові ресурси держави є вихідною категорією державного управління життя суспільства, ефективним знаряддям втілення державної політики, яка спрямована на забезпечення життєдіяльності суспільства, усунення вад ринкового механізму та стимулювання розвитку економіки загалом.

Рациональне використання фінансових ресурсів у державі є запорукою високих стандартів життя суспільства. Необхідним є не стільки мобілізація максимальної їх кількості, а скоріше їх ефективне використання, виходячи із поточних потреб економіки та стратегічних завдань її подальшого розвитку.

Література:

1. Арцишевський Р.А. Людина і суспільство: підруч. / Р.А. Арцишевський. — К., 2010. — С. 20—71.
2. Базарова Г.В., Дяченко В.П. Роль фінансов в соціально-економічному розвитку країни / [Г.В. Базарова, В.П. Дяченко, Ю.В. Петленко и др.]. — М.: Финансы и статистика, 2008. — С. 35.
3. Бирман А.М. Очерки теории советских финансов / А.М. Бирман. — М.: Юнити Дана, 1999. — 151 с.
4. Василик О.Д. Теорія фінансів: підруч. / О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2000. — С. 75—85.
5. Великий тлумачний словник української мови / [ред. В.Т. Бусел]. — К.: Перун; Ірпін, 2005. — 1728 с.
6. Витте С.Ю. Конспект лекцій о народном и государственном хозяйстве, читаны его императорскому высочеству вел. кн. Михаилу Александровичу в 1900—1902 годах / С.Ю. Витте. — М.: Изд-во "Начала", 1997. — 511 с.
7. Глущенко В.В., Чехунов В.Н. Финансы: учеб. пособ. — Харьков: Изд-во Ун-та внутр. дел / В.В. Глущенко, В.Н. Чехунов. — 2000. — С. 70—76.
8. Гуйда Т.В. Формирование и использование финансовых ресурсов / Т.В. Гуйда. — М.: Финансы и статистика, 2008. — С. 92.
9. Загорський В.С. Финансы: навч. посіб. / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй — 2-ге вид. — К.: Знання, 2008. — С. 30—34.
10. Кірейцев Г.Г. Гроші, фінанси, кредит: навч. посібник / Г.Г. Кірейцев, М.М.Александрова, С.О.Маслова — 2001. — 312 с.
11. Орлюк О.П. Финансовое право: навч. посібн. / О.П. Орлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 70—95.
12. Романенко О.Л. Финансы: навч-метод. посіб., КНЕУ / О.Л. Романенко. — 2003. — С. 70—95.
13. Терьохин В.И. Финансовое управление фирмой: монография / В.И. Терьохин. — М., 2008. — С. 61.
14. Туган-Барановский М.И. Социальная теория распределения / М.И. Туган-Барановский. — М., 2008. — 195 с.
15. Федосов В.М. Теория фінансів: підруч. / за ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: ЦУЛ, 2010. — 576 с.
16. Финансы у запитаннях і відповідях. Навчальний посібник (2-е видання, перероблене та доповнене). О.Д. Данілов, Д.М. Серебрянський.
17. Шахова Г.Я. Финансовые ресурсы в системе макроэкономических взаимосвязей / Г.Я. Шахова // Финансы. — 1993. — № 3. — С. 3—11.
18. Шкорбот М. Визначення економічної сутності поняття "фінансові ресурси" // Економічний аналіз. / М. Шкорбот. — 2011. — № 8, частина 1. — С. 339—342.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2012 р.